

Др Петар Качавенда

УЛОГА СКОЈА ИЗ ЈЕДИНИЦА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ У РАЗВИТКУ И АКТИВНОСТИ ОМЛАДИНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА НА ТЕРЕНУ 1941—1945.

Покретањем оружаног устанка и стварањем првих партизанских јединица у лето 1941, осећала се потреба за организовањем и спровођењем политичко-васпитног рада на терену и за успостављањем тесне сарадње и узајамне помоћи војске и позадине. То је било неопходно остварити, јер је народ био основни и једини извор људских снага и материјалних добара за стварање и развитак нове револуционарне народне војске. Због тога је ширење идеја ослободилачке борбе у народу и омладини и њихово активно укључивање у оружану борбу против окупатора и оних друштвених снага старог поретка које су служиле окупатору био један од основних и најзначајнијих задатака КПЈ и Скоја на терену и у оружаним снагама. Од односа народа према ослободилачкој борби коју је покренула и којом је руководила КПЈ и према политичкој платформи КПЈ, која је поред национално-ослободилачке садржавала и социјалну компоненту, зависили су раст и јачање оружаних снага у устанку 1941. и за све време НОР-а и уопште целокупан друштвено-економски преображај југословенског друштва. Како је омладина испољавала највећу спремност да се бори за остварење тих циљева и чинила већину у оружаним снагама, било је неопходно обезбедити сталан прилив младих у војне јединице. То је остварено, између осталог и деловањем Скоја из војних јединица међу омладином на терену. Већ у устанку 1941. пред Ској у војсци постављен је задатак — да стално делује међу омладином на терену и да политичким и културно-просветним радом и утицајем уноси у средине у којима се буду налазиле јединице свест о нужности и оправданости оружане борбе против окупатора и његових домаћих сарадника и потреби активног учешћа омладине у тој борби. Директивним писмом покрајинским комитетима Скоја од 30. августа 1941, ЦК Скоја је рад са омладином на терену поставио као један од основних и сталних задатака Скоја у војсци: „... у селима и градовима, кроз које одред пролази или у којима изводи акције, ско-

јевска организација овог одреда мора наћи могућности да окупи омладину, објасни јој данашњи положај, циљ и задатке партизана и изведе акције. Истовремено, она мора поставити темељ јединственом омладинском фронту и организацији Скоја у тим местима. . . Скојевске јединице у одредима морају постати главним помагачем КПЈ. . . Кроз округе и места својих борби, оне морају објаснити масама младих народноослободилачку борбу, покренути их у њу и помоћи им у организовању исте. . .¹

Као што се види из наведеног дела писма, Ској из војске имао је задатак да пружа сталну организационо-политичку и осталу помоћ терену, у циљу организовања омладине на народноослободилачкој и антифашистичкој платформи и њеног укључивања у оружану борбу. У јесен 1941. на том плану у свим крајевима земље постигнути су, стварањем антифашистичких омладинских савеза, први значајни резултати. Како су даљи раст оружаног устанка и његово прерастање у НОР у многоступе зависили од учешћа омладине у оружаном борби, пред Ској и у војсци и на терену постављало се као заједнички и сталан задатак: укључивање у оружану борбу што ширих маса омладине. Због тога је Ској имао сталну обавезу да у местима кроз која јединице пролазе, краће или дуже бораве, организује омладину, ствара упоришта НОП-а међу масама младих, успоставља и гради њихово јединство и развија код њих спремност да помажу оружану борбу и активно у њој учествују.

У ширењу утицаја међу омладином на терену Ској из војске је користио разноврсне облике деловања, који су нарочито током 1942. и касније све до завршетка НОР-а били присутни у активности војних јединица на терену. Преко успостављања контаката руководиоца Скоја из војних јединица са омладином на терену, политичких конференција, митинга, зборова, прослава значајних догађаја и годишњица из развитка југословенског и међународног револуционарног покрета, сеоских села, писањем парола, растурањем партизанске штампе, прогласа и летака, културно-просветним радом, спортским такмичењима итд — Ској из НОВ и ПОЈ стално је доприносио стварању и ширењу јединства омладине на терену и њеном укључивању у оружану борбу. Тим и другим облицима деловања, а на народноослободилачкој платформи НОП-а, развија је и учвршћивано јединство младих, без обзира на њихову националну, расну, верску, социјалну и ранију политичку припадност, јединство фронта и позадине, јер је оно било претпоставка и неопходан услов остварења националних и социјалних циљва НОП-а.

Основни и стални допринос младих из НОВ и ПОЈ развитку и успесима НОП-а у целини, а тим и антифашистичких омладин-

¹ Документа историје омладинског покрета Југославије (у даљем тексту: ДОП), Т 1/2, 43.

ских организација у свим крајевима земље, био је у томе што је омладина својим бројним учешћем у саставу војних јединица и храброшћу испољеном у борбама знатно доприносила стварању и обезбјеђивању слободних територија, на којима су се за све време НОР-а лакше и брже настајале и јачале омладинске антифашистичке организације и у оквиру њих јединство омладине. То је био сталан допринос младих бораца, и повећаван је са растом НОВ и ПОЈ.

Посебну бригу Ској из војске поклањао је стварању организација Скоја и омладинских антифашистичких савеза у местима у којима пре доласка јединица НОВ и ПОЈ нису постојале. На темељу упутстава ЦК Скоја, већ у јесен 1941. Ској из војске је почео политички и васпитно да делује међу омладином на терену. Међутим, услед бројних проблема и тешкоћа које су у то време решавала војна и политичка руководства на плану организационог сређивања, постављања и учвршћења оружаних снага, сталних борби диференцијације која се вршила унутар устаничких снага у крајевима где је устанак имао масован карактер, организационог постваљања Скоја у војсци итд. — рад са омладином на терену био је тек у зачетку. Због тога су подаци те врсте из тог времена врло оскудни. Према извештају од марта 1942, Ској из партизанског одреда Војишница Горња (Хрватска) образовао је у селу организацију Скоја.² Знатну пажњу питању односа војске и терена посветило је и Окружно саветовање Скоја за округ Никшић, које је одржано 11. марта 1942. Закључке овог саветовања, који су се односили на рад Скоја из војске на терену, ОК Скоја Никшић упутио је 19. маја 1942. ударним батаљонима, са задатком да „раду омладине у позадини треба указати што већу помоћ... чешће организујте састанке са њима, како Скоја тако и ЦНО. Настојте да створите што чвршће везе и јединство са омладином у позадини...“³

Посебно је била значајна улога Скоја из војске у ширењу идеја ослободилачке борбе у крајевима где су постојали сложени друштвено-политички односи и где није било довољно омладинских кадрова из тих крајева. Као примјер у том погледу навешћемо територију средње Босне (предео од Бањалуке, преко Кључа и Јајца од Гламоча), на којој је деловао Трећи крајишки НОП одред. На овој територији, услед недовољног броја омладинских кадрова из тог краја и снажнијег деловања четника и њихове пропаганде, рад са омладином био је могућ и углавном је извођен преко Скоја из војних јединица, које су биле основна снага у стварању упоришта НОП-а и омладинских организација.⁴

² Документа за МПВ, ДСНО, П/4—т, к—1, стр. 41.

³ Архив Историјског института Титоград (у даљем тексту: АИИ Титоград), инв. бр. 14026, V 2—8 (42); Дол. Т I/2, 609.

⁴ Извод из записника са прве Обласне конференције КПЈ за Босанску крајину, одржане 21. до 23. фебруара 1942. у Скендер-Вакуфу. Излагање Рајка Боснића, секретара Обласног комитета Скоја (ЗВ НОР, IX/1, 126).

И поред наведеног упутства ЦК Скоја о потреби и значају рада на терену, и мада су на том плану до пролећа 1942. остварени први резултати и стицана искуства, у целини гледано, рад на терену до тог времена још није био присутан у активности Скоја из вајске на терену, на чему су ЦК Скоја, у свим јединицама и није постао сталан систем деловања Скоја из војске на терену на чему су из ЦК Скоја, покрајинска и остала руководства Скоја инсистирала. Тако се у извештају секретара комитета КПЈ 1. батаљона Друге пролетерске бригаде од маја 1942. о војном стању и раду Партије и Скоја у батаљону, о раду на терену, између осталог, каже: „... Није се повезивало довољно са омладином на селу и нису стварани омладински антифашистички савези“, а у извештају Политодјела Четврте пролетерске бригаде ЦК КПЈ од 23. августа 1942. пише да рад на терену до тада „уопште није постојао“.⁵

У циљу даљег развијања и усмеравања активности Скоја из војске на терену, а полазећи од дотадашњих позитивних и негативних искустава, ЦК Скоја је у инструкцији о раду Скоја у војсци од марта 1942. овом питању посветио посебну пажњу. У првом реду, рад на терену је уведен као посебан сектор делатности актива и као стална и обавезна брига руководства Скоја у војсци. Посебну пажњу ЦК Скоја је овом инструкцијом посветио проблему стварања антифашистичких омладинских организација и организација Скоја на терену, на ком плану су до тог времена испољене одређене грешке и недостаци, које су у многоме спутавале њихов развој. О дотадашњим грешкама и пропустима чињеним у раду на терену и начину њиховог превазилажења у инструкцији је, између осталог, речено: „... Такође се грешило у раду на селу. На више места било је дискусије о томе, да ли је правилно прво стварати скојевску организацију на селу или омладински савез. И што је најгоре, врло често се одлазило на село и разговарало са омладином онако невезано, тако да нити је стварана организација Скоја нити омладински савез, што је видан доказ несналажења наших другова. Пред нашу организацију је јасно постављен задатак, а којим ћемо путем ићи, зависи од услова. Ако се у дотичном селу није радило и немамо никаквог упоришта, онда је разумљиво да се ствар поставља еластично и стварамо оно на чему ћемо лакше окупити омладину, што је у овом случају Савез. А касније, када се већ учврстимо у селу, онда од најбољих омладинаца стварамо скојевски актив. Тамо где у селу већ имамо некога на кога можемо да се ослонимо, одмах стварамо

⁵ ЗБ, НОР, IX/1, 226; IX/2, 239. — Према извештају политичког комесара Прве хрватске ударне бригаде Главном штабу НОВ и ПО Хрватске од 28. октобра 1942, рад на терену у овој бригади био је организован преко политичког комесара „... веза ваше војске и позадине у самом мјесту кроз које смо прошли била је одржавана преко комесарског рада“ (ЗБ, НОР, IX/2, 239).

и учвршћујемо Ској. У сваком случају, стварати или једно или друго, не би погрешили. Ако будемо само препричавали које је важније, а не стварали ниједно, онда грешимо свакако...“.

О значају рада на селу и стварању омладинског Свеза у инструкцији се даље каже:

„...Наши активисти морају обратити већу пажњу раду са омладином на селу. Село је неисцрпан резервоар омладинских снага, које ћемо, ако им правилно приђемо, успети да убедимо у потребу учешћа у данашњој борби, имаћемо огроман прилив кадра у наше чете, Њој се данас нарочито мора објаснити зашто се ми боримо и против кога.

Стварање Омладинских савеза није учињено зато да тек створимо Савез. Народноослободилачки омладински савез јесте мобилизација омладине у оружаном борби против окупатора...“⁶

Да бисе активима Скоја у војсци учинио јаснијим њихов задатак у вези са стварањем омладинских савеза и организовањем њихове активности, инструкцијом је у основним цртама дат и садржај рада Савеза на терену. Они су имали задатак да сву ону омладину која није способна да се с пушком у руци бори мобилише у служби фронту (прикупљање добровољних прилога, плетење чарапа, прање веша, пружање помоћи породицама погинулих партизана, погорелцима, сиромашним породицама чији су браниоци у НОВ или заробљеништву, обрађивање земље итд.).

Овом инструкцијом разрађена су и конкретизована упутства ЦК Скоја од августа 1941. и прецизно одређени задаци Скоја у војсци у односу на његову активност на терену. Од тог времена питање рада на терену постало је јасније, а његов значај за стварање оружаног јединства и савеза сељачке и остале омладине стално присутан у активности КПЈ и Скоја у војним јединицама.

После поменуте инструкције, јединице су почеле систематскије да се баве питањем односа између војске и позадине, чему је, поред осталог, веома допринело и организационо постављање и изграђивање Скоја у њима. Према извештају секретара комитета КПЈ 1. батаљона Друге пролетерске бригаде за период од 15. маја до 1. јуна 1942. у овом батаљону је био формиран посебан одбор од 3 члана — за рад са омладином у позадини. Образовање овог одбора, што иначе није била општа пракса, имало је циљ да појача рад Скоја из војске са омладином на терену и да том радом да организован карактер.⁷ Раду на терену поклањале су пажњу и остале јединице НОВ. У извештају Политодела Четврте крајишке НОВ бригаде ЦК КПЈ од 22. децембра 1942, о односу према задацима на терену, између осталог, каже се: Партија и Ској почињу да увиђају важност рада са позадином и поклањају му све више пажње. Тај рад поприма различите форме, зависно од

⁶ ДОП, Т I/2, 275, 277.

⁷ ЗБ, НОР, IX, 1, 326.

специфичности средине“. А у извештају Политодела Треће пролетерске НОВ бригаде ЦК КПЈ од 29. августа 1942. пише да су се руководства Скоја по батаљонима прилично осамосталила и да су „схватили значај рада на терену, тако да су дали низ приредби“.⁸

Однос према раду на терену након Инструкције ЦК Скоја од марта 1942. дао је добре резултате, посебно у активности јединица, које су током 1942. и почетком 1943. деловале на територијама које су у том периоду обухватале ослобођене територије са центром у Фочи и Бихаћу. Ослобођењем тих крајева у селима и већим местима кроз која су пролазиле или су се дуже или краће задржавале војне јединице, Ској је успостављао контакте са организацијама Скоја и омладинским савезима уколико су ови постојали, стварао услове за њихово стварање уколико их није било, организовао је митинге, зборове и конференције омладине на којима су млади упознавани са животом и борбом омладине у војним јединицама, са циљевима и резултатима народноослободилачке борбе, улогом омладине у НОВ, с перспективом бољег живота омладине, њеним животом под фашизмом итд. Од многих података који се односе на ту врсту активности, илустрације ради, навешћемо само неке. На терену Фоче и на ослобођеној територији Прозора и Горњег Вакуфа, Пета црногорска НОВ бригада пружала је помоћ у стварању НОО по селима, одржавању зборова и развијању културног рада међу народом, „а нарочито је било видних успеха у сакупљању омладине“.⁹ У селима среза Двор Друга бригада Шесте дивизије, према извештају заменика политичког комесара ЦК КПХ од 1. децембра 1942, одржала је састанак са НОО и „одборима СУГ, као и са руководством Скоја“.¹⁰ За време боравка на терену Гахова, Книна и Сиња, јединице Друге пролетерске бригаде успешно су деловале на раскринкавању пропаганде и политике четника и на њиховом војном уништавању, а организације КПЈ и Скоја пружале су помоћ омладини у припремама за Први антифашистички конгрес омладине Југославије, који је потом одржан у Бихаћу од 27. до 29. децембра 1942. године.¹¹ Сличну активност спроводиле су и јединице Прве пролетерске бригаде у селима среза Прњавор, на разобличавању политике четника и стварању упоришта НОП-а. Према извештају секретара партијске ћелије 2. чете 2. батаљона ове бригаде од јануара 1943, „... Ској је радио добро“, како у чети „тако и са омладином на терену куда смо пролазили. Рад са омладином

⁸ ЗБ, НОР IX, 2, 445; Архив радничког покрета (у даљем тексту: АРП), фонд ЦК КПЈ, бр. 416 (1942).

⁹ ЗБ, НОР IX/2, 208, Извештај Политодела бригаде ЦК КПЈ од 15. октобра 1942.

¹⁰ Исто, IX, 2, 334.

¹¹ Исто, IX/2, 370, Извештај заменика политичког комесара бригаде ЦК КПЈ од 11. децембра 1942. године.

ван чете био је врло добар, те су одржане омладинске конференције на којима је објашњавана улога омладине у овој борби. Затим су се одржали састанци са активима Скоја који су привремено били престали да раде због четничког терора. Руководилац Скоја је одржао састанке и у појединим разговорима дао им упутства у раду...¹² Организационо-политичком активношћу Скоја из војске на терену јачане су везе војске и позадине, што се посебно позитивно одразило на стварање, ширење и јачање омладинског јединства и на мобилизацији омладине у војне јединице. Према наведеном извештају из Пете црногорске НОВ бригаде, са терена на којем је она политички деловала добровољно је мобилисан један батаљон омладинаца, који је ушао у састав Десете херцеговачке бригаде. Политичким радом и пружањем помоћи од стране омладине из војске у пољопривредним пословима у селима око Вођина, Осамнаеста бригада Дванаесте НОВ дивизије успела је после тога мобилисати „око 65 бораца, већином Срба“.¹³ Знатан број омладине ступио је у Трећу пролетерску бригаду Прве пролетерске дивизије са терена средње Босне на којем се „... показало велико интересовање омладине за нашу борбу и приличан број је ступио у наше редове а нарочито из околине Доњег Вакуфа и Бугојна...“¹⁴

За успостављање сарадње између омладине из војске и омладине са терена у циљу постизања што бољих резултата на плану доприноса омладине ослободилачкој борби од посебног су значаја биле узајамне везе, посете и сусрети на састанцима руководиоца Скоја из војске на терену и оних са терена у војсци. Таквом разменом посета и присуствовање састанцима омогућивало се руководиоцима Скоја да се непосредно и детаљније упознају са радом и проблемима које су организације Скоја на терену односно у војсци решавале у свакодневној активности. Та пракса постојала је на ослобођеним територијама за све време НОР-а, а у већој мери је примењивана током 1943. и 1944. године у свим крајевима земље. Према извештају Бригадног комитета Скоја Пр-

¹² Исто, IX, 3, 182. — Сличну активност на терену организовале су и остале јединице НОВ, од којих ћемо поменути још неке. Према извештају заменика политичког комесара Шеснаесте словеначке бригаде Четврте дивизије ЦК КПЈ од 1. фебруара 1943, у свим селима кроз која је бригада пролазила одржавани су састанци са НОО, Савезом младе генерације (СУГ), АФЖ, „а где су постојале партијске организације и Ској, такође и са њима, а у 16 села одржани су митинзи“ (ЗБ, НОР, IX, 3 200). Исту активност су спроводили и чланови Скоја из личких бригада (види извештај ПК Скоја за Хрватску ЦК Скоја, АРП, Фонд ЦК Скоја, бр. 13), из Прве војвођанске на терену Вјелње и Седме КНОУ бригаде, чији је секретар бригадног комитета Скоја био у контакту са једним чланом Среског комитета Скоја (Архив института за раднички покрет Сарајево— у даљем тексту: АИИРП — кат. бр. 1606, 2220).

¹³ ЗБ, НОР, IX/3., 929.

¹⁴ ЗБ, НОР, IX/4, 344, Извештај Бригадног комитета Скоја ЦК Скоја од 7. октобра 1943. године.

ве НОВ бригаде „Марко Орешковић“ од 15. августа 1943. „... свим селима постоји веза са позадином и позадинским организацијама, као и са котарским комитетом Скоја за Перушић и Госпић. На састанку бригадног комитета Скоја присуствује један друг из Перушићког котара и један из Госпићког, као и на састанку КК Скоја Перушић и Госпић присуствује по један члан бригадног комитета Скоја. Такође на свим скојевским групама на селу присуствује по један члан нашег батаљонског руководства.“¹⁵ Међусобна сарадња Скоја из војске и Скоја са терена била је обавезна и на њој су инсистирала руководства Скоја из војних јединица. Тако је Биро Скоја Прве бригаде војно-државне важности (војска државне безбедности) издао директиву свим батаљонским секретарима Скоја да се морају повезати са свим активима Скоја на терену и да секретари Скоја из војске и са терена присуствују једни код других на састанцима, јер је Ској један и има исте циљеве: „мобилисати сву до сада не организовану омладину и помагати при изградњи наше народне државе. Цивили нам могу много користити, јер се лакше крећу, а могли би радити за потребе бригаде“.¹⁶

Сарадња између Скоја из војних јединица и Скоја са терена на територији Словеније посебно се успешно развијала током 1944. године. Према извештају секретара Скоја Тридесет прве дивизије Деветог корпуса Покрајинском комитету Скоја за Словенију, од 2. септембра 1944, веза и сарадња са тереном почела је у последње време интензивно да се развија „а 28. августа 1944. одржан је састанак функционера Скоја из Треће и Шеснаесте СНОВБ и ОК Скоја. Говорено је о проблемима и раду Скоја у војсци и на терену. Тада смо се договорили о међусобној сарадњи. Одмах затим посетила нас је омладина са терена и донела материјала за писање, пакета за рањенике, дали су нам њихов омладински лист, а ми њима наш. После овога батаљонски секретар ће наставити сарадњу“.¹⁷ Успешну сарадњу са тереном успоставио је током 1944. и Ској Шесте црногорске ударне бригаде. Према извештају бригадног комитета Скоја Покрајинском комитету Скоја за Црну Гору и Боку од 26. јула 1944, „... веза са организацијом на терену и организацијом у нашој бригади била је добра. Батаљонски комитети Скоја одржавали су сталну везу са општинским комитетима на терену. На омладинским конференцијама среза никшићког и среза шавничког били су присутни и делегати наше бригаде. Заједно смо ја (секретар бригадног комитета Скоја — ПК) и друг из ОК Скоја за Никшић обилазили батаљонске комитете и организацију у нашој бригади. Ми настојимо да веза са организацијом на терену буде што чвршћа, ради

¹⁵ ЗБ, НОР, IX/4, 147.

¹⁶ Архив Института згодовино деловскога гивања (у даљем тексту: АИЗДГ, Љубљана), 152/IV, VII корпус.

¹⁷ АЈЗДГ Љубљана, 7. 16/II.

преношења искуства и правилног опхођења војске према народу...“¹⁸

Успешан развој НОП-а у целини, јачање оружаних снага и све активније деловање маса омладине на платформи НОП-а, које се са приближавањем слома фашизма осећало и у срединама где су се раније држали пасивно према оружаној борби против окупатору, истакао је потребу за чвршћим повезивањем и широм сарадњом омладине из војске и оне са терена. Због тога је ЦК Скоја крајем лета 1943. инсистирао на унапређењу те сарадње превизилажењем дотадашњег начина деловања Скоја из војске на терену. Наиме, у већини јединица НОВ и ПОЈ. до тог времена, за рад са омладином на терену био је задужен један од руководилаца Скоја или неколико чланова Скоја из актива, који су контактирали са омладином на терену, одржавали у селима и местима омладинске конференције, на којима су говорили о животу и борби омладине у војсци и циљевима НОП-а. Ширењем омладинског покрета, таква сарадња није била довољна, већ је било неопходно развити даље те односе и указивати свестрану помоћ омладинским организацијама на терену. Полазећи од тих захтјева, ЦК Скоја је усменим и писменим путем дао директиву руководствима Скоја да у циљу побољшања рада Скоја из војске на терену и њиховог прилагођавања новим условима треба користити све чланове Скоја и све руководиоце Скоја из војске и комбиновати њихов сектор рада са радом и задацима организација Скоја на терену, а да најодговорнији за рад на терену треба да буде секретар бригадног, односно батаљонског комитета Скоја или секретар актива Скоја. О дотадашњим облицима рада Скоја из војске са омладином на терену, као и потреби њиховог усавршавања, ЦК Скоја је у писму Политоделу Дванаесте крајишке бригаде од 15. септембра 1943. између осталог истицао: Рад на терену је од посебног значаја сада када се наша ослобођена територија нагло проширује те када се пред нас постављају задаци још много шире мобилизације у организацију позадине, када масе омладине пред све ближжим сломом фашизма постају све активније. За тај рад није довољан само један одговоран друг који ће ту и тамо да одржи неку конференцију. За тај рад је потребно активирати све, а руководиоци треба да посвете нарочиту пажњу и буду одговорни за њега. Не треба се задржавати само на конференцијама на којима се објашњава политичка ситуација, већ се повезати са организацијама на терену, помагати им у

¹⁸ АИИ, инв. бр. 12108/VI, 5а—3 (44).

раду и стварати нове организације тамо где их нема“.¹⁹ Ови захтеви ЦК Скоја за свестранијим повезивањем са тереном и раније су успешно остваривани. Међутим, у то време је ЦК Скоја инсистирао на интензивирању те активности, у којој треба да учествује што већи број омладине из војске, а не само њени представници. У јесен 1943. и током 1944. године КПЈ, Ској и војна руководства посебну пажњу су посвећивали проширивању утицаја НОП-а и стварању јединства народа и младе генерације у крајевима у којима је у претходном периоду НОП био неразвијен или се услед деловања његових непријатеља спорије развијао.²⁰

Разноврсном активношћу на терену, која је посебно била интензивна за време такмичења у част Другог конгреса Усаоја, Ској из војске је позитивно утицао на стварање борбеног расположења у народу и омладини и на проширивање јединства омладине. У том периоду, и све до краја НОР-а, Ској из војних јединица, нарочито за време разних такмичења, која су стално организована и извођена, појачао је активност на терену, што је, између осталог, допринело све бројнијем приливу омладине у НОВ. Према извештају Комитета Скоја Седме крајишке НОВ бригаде ЦК Скоја од 20. новембра 1943, Ској је радио на терену и одржао је две конференције са омладином, а у селу Пулцу створио је „могућност организовања одбора УСАОЈ-а“. Сличну активност је спроводио и Ској Друге бригаде Шесте личке дивизије, која је почетком 1944. боравила на терену округа Дрвар. Тада је Бригадни комитет Скоја успоставио везу са Окружним комитетом Скоја и сарадњу са организацијама на терену, и помагао им у

¹⁹ ДОП, ТИИ/1, 43; Писмо ЦК Скоја Бригадном комитету Скоја Прве крајишке бригаде од 1. октобра 1943. (АРП, Фонд, ЦК Скоја, бр. 41); Са поменутом директивом ПК Скоја за Хрватску био је упознат преко свога члана Буда Граовца, који је у лето 1943. боравио у Босанској крајини. Тада су му Ристо Дугоњић и Михаило Швабић усмено казали како треба поставити рад Скоја из војске на терену. У извештају ПК Скоја за Хрватску ЦК Скоја од 30. септембра 1943. о поменутој директиви се каже: „...Ми ћемо настојати да ову директиву што прије спроведемо у живот, било писмено или усмено, а о резултатима тога рада обавјестити ћемо вас накнадно...“ (ЗБ, НОР, IX/4, 314).

²⁰ ЗБ, НОР, IX/4, 434, 435; Писмом свим члановима КПЈ и Скоја Друге пролетерске и Пете НОУ дивизије од 25. марта 1944, ПК Скоја за Србију, истакао је посебан значај политичког рада са народом у крајевима Србије где дуго није било оружаних снага НОР-а. Под тачком 2. о томе се каже: „...Нарочито у крајевима где дуго није било наших оружаних снага, где је непријатељ у пуној мери могао развијати своју пропаганду лажи и застрашивања, мора се развити агитација и пропаганда за разбијање тих лажи, за упознавање народа са истином, са циљевима НО борбе, са успехом Црвене армије и наше НО војске, са одлукама АВНОЈ-а итд...“ (ЗБ, НОР, IX/5, 665). У организовању омладине на терену Македоније посебну су улогу имале војне јединице, чији су чланови Скоја уз помоћ чланова ПК, који су се налазили са војним јединицама, развијали рад и у војсци и на терену (Извештај Бране (Перовић) ЦК Скоја, од 13. августа 1944, АРП, Фонд, ЦК Скоја, бр. 184).

изучавању васпитног материјала, јер су ове организације биле „врло младе и доста на ниском ступњу теоретског знања“.²¹ О појачаном раду са омладином на терену и променама у односу према њој у извештају руководиоца Скоја Четврте пролетерске црногорске бригаде од 6. марта 1944. о стању и раду Скоја у бригади, између осталог, каже се: „... У посљедње вријеме рад на терену је појачан. Нема више прилажења омладини на терену са висине... Одржане су политичке конференције по разним мјестима Црне Горе и Санџака. На њима се говорило о новој војсци и борби, о политичкој ситуацији, а коришћене су за мобилизацију у војску...“²² Само за време такмичења од 20. октобра до 5. новембра одржали су на терену 23 омладинске конференције, на којима је омладини говорено о Народноослободилачкој војсци и свеукупним тековинама које су народи Југославије извојевали у дотадашњој ослободилачкој борби под руководством КПЈ.²³

По ослобођењу Новог Пазара, Ској Осме српске бригаде Двадесет друге дивизије организовао је један омладински збор, на коме је омладина изабрала одборе УСАО-а Србије. Осим тога, основан је и актив Скоја, од чланова који су живели у граду и радили за НОП. Са овим активом руководство Скоја бригаде је радило све док се његови чланови нису повезали са Среским комитетом Скоја.²⁴ Конференције, састанке и зборове са омладином на терену, на којима је млада генерација упознавана са развикојем и успесима НОП-а и омладинског покрета и њиховим значајем за будући живот и рад омладине, одржавале су и остале јединице НОВ.²⁵

Осим политичке активности коју је Ској из војске спроводио на плану пружања помоћи организацијама Скоја на терену и омладинским антифашистичким организацијама у извршавању њихових задатака, за све време НОР-а организације Скоја из војске, организовале су и изводиле самостално или у сарадњи са организацијама на терену и културно-просветну активност. Потребно је истаћи да је ова активност, као све остале које је омладина из војске водила, зависила од услова у којима су деловале поједине војне јединице, од борбених задатака, покрета јединица, образовног нивоа и склоности младих бораца за ту делатност, Културно-просветни програми остваривани у оквиру војних је-

²¹ РБ, НОР, IX/4, 531; IX/5, 264, Извештај Бригадног комитета Скоја Друге бригаде Шесте дивизије ПК Скоја за БиХ од 1. фебруара 1944.

²² ДОП, Т/2, 542.

²³ АИИ Титоград, инв. бр. 12119, VI—5а—13 (44), Извештај Бригадног комитета Скоја ПК Скоја за Црну Гору и Воку од 22. новембра 1944.

²⁴ АРП, Фонд ЦК Скоја, бр. 247, Извештај Бригадног комитета Скоја ЦК Скоја од 30. децембра 1944.

²⁵ Вид. извештаје бригадних комитета Скоја Друге бригаде Шесте дивизије; Шесте крајишке бригаде, Треће пролетерске бригаде Прве дивизије, Прве косметске НОУ бригаде и других; АРП, фонд ЦК Скоја, бр. 33, 46, 128/1944 и бр. 31/1945.

диница спровођени су и на терену. Јединице НОВ су користиле сваку могућност да приредбе и културне вечери које су извођене за састав јединица одрже и на терену. Потребно је истаћи да је политичка активност на терену спровођена заједно с културно-просветном, чиме је истовремено вршен образовни и васпитни утицај и подизана идеолошко-политичка свест омладине крајева у којима су боравиле војне јединице. Због тога је, по правилу, одржавање конференција, зборова и митинга комбиновано са извођењем културно-забавног програма. Ова је пракса успостављена већ у устанку 1941, а пуну афирмацију доживела је у наредним годинама НОР-а и социјалистичке револуције, посебно у крајевима где је било тежиште војно-политичке активности НОВ и НОП-а у целини.²⁶ Садржај програма који је извођен на приредбама и културним вечерима одржавао је суштину и циљеве НОП-а, што је било од посебног значаја за пропагирање идеја НОП-а у народу и омладини. У срединама где је НОП имао јака упоришта, приредбе су подизале борбени морал и расположење народа и омладине, и учвршћивале код њих веру у коначан успех народноослободилачке борбе, а у местима где НОП није био развијен до доласка јединица НОВ — биле су погодна форма окупљања народа и омладине и стварања код њих позитивног расположења према НОВ и НОП-у у целини. С друге стране, извођење приредби утицало је на подизање културног нивоа становништва оних места у којима су одржаване, посебно у селима у којима се никада раније нису одржавале. Због тога су руководства КПЈ, Скоја и штабови јединица НОВ настојали да обезбеде услове да се у местима кроз која пролазе јединице НОВ, или у њима бораве, одрже приредбе. Тако су батаљони Треће пролетерске бригаде „дали низ приредби на путу од Прозора до борбе на Купресу“, а јединице Другог НОП одреда 3. оперативне зоне НОВ и ПО Хрватске одржале су у мају 1943. у селу Пушини „један митинг са културно-просветним програмом, где је дошло до видног и искреног односа између села и наших јединица, као увијек у томе је предњачила наша омладина“.²⁷ У пролеће 1943, за време боравка Прве ударне бригаде Шесте НОУ дивизије на територији Брлога, која је раније била под снажним утицајем четника и њихове пропаганде, и села Личко Лешће, које је било под ути-

²⁶ На митингу среза трнавског, који је одржан 17. новембра 1941. у селу Заблаћу и на коме је формиран омладински савез, после политичких говора о значају Омладинског савеза за развитак оружане борбе „... одржана је културна приредба од стране партизанске омладине из трнавског батаљона. На половини програма приредба је морала бити завршена, јер су другови партизани имали покрет...“ (Омладинска борба, бр. 2 од 24. новембра 1941. год. I).

²⁷ АРП, Фонд ЦК КПЈ, бр. 416/1942, Извештај Политодоела Треће пролетерске бригаде Централном комитету КПЈ од 28. августа 1942; ЗБ НОР, IX/3, 1943, Извештај политичког комесара одреда политичком комесару Зоне од 12. маја 1943.

цајем ХСС, одржан је са народом „један шири састанак са програмом“.²⁸

Ширењем слободних територија у јесен 1943. омогућена је интензивнија културно-просветна активност на терену. У том периоду су јединице НОВ, одржале бројне културно-просветне приредбе и културне вечери за народ. Крајем 1943. и почетком 1944. омладина Осме крајишке НОВ бригаде дала је осам придредби у Љубиши и околним селима, а на културним вечерима које је организовала омладина из батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде присуствовало је и становништво околних места.²⁹ Веома успелу приредбу извели су и омладинци 2. батаљона 1. НОП одреда у Сењу, крајем децембра 1943. године.³⁰

У периоду од Другог заседања АВНОЈ-а па до почетка марта 1944. јединице НОВ и ПО Словеније приредиле су и одржале преко 300 народних скупова и митинга на којима је давана подршка одлукама Другог заседања АВНОЈ-а и стварању НКОЈ-а, а на прославама 26-годишњице Црвене армије, када су одржаване приредбе са добрим програмом, само на терену Седмог корпуса учествовало је око 10.000 цивилних лица. У то време су редовно за војску и становништво издавани леци, радио-вести и одржавани су митинзи, који су постали права потреба“. . . Куд год стигну наши батаљони и чете, народ с одушевљењем очекује митинге“. Програм који је извођен на тим митинзима садржавао је „ . . . поздрав застави, рецитације, певање партизанских песама, извођење скечева и говоре које држе руководиоци у војсци и политички радници са терена“, а учешће цивилног становништва на тим митинзима било је бројно „чак у пределима који су донедавно важили као белогардистички“.³¹

Ова широка културно-просветна активност, која је са већим или мањим интензитетом спровођена на територији Словеније до краја НОР-а, знатно је допринела повезивању народа и војске. У томе су посебно велику улогу одиграли Ској и млади партизани, који су углавном сачињавали културне екипе и групе у четама и батаљонима НОВ. Они су били организатори и реализатори целокупне културно-просветне активности, која се

²⁸ ЗБ, НОР, IX/3, 842, Извјештај секретара партијске организације Централном комитету КПХ од 20. јуна 1943.

²⁹ АРП, Фонд ЦК Скоја, бр. 44, 46, Извештај бригадних комитета Скоја Обласном комитету Скоја за Босанску крајину од 29. и 31. јануара 1944.

³⁰ АРП, фонд ЦК Скоја бр. 8. Извештај ОК Скоја за Горски котар Покрајинском комитету Скоја за Хрватску од 3. јануара 1944.

³¹ ЗБ, НОР, IX/5, 593, 595, 596, Извештај Пропагандног одељења Главног штаба НОВ и ПО Словеније од 13. марта 1944. Пропагандном одељењу ВШ НОВ и ПОЈ о културно-просветном раду. У овом извештају изречена је једна констатација, која је била карактеристична за НОВ и ПОЈ у целини: „ . . . Од корушких, преко приморских, па све до долењских и штајерских села партизан је сејао нов патриотизам“.

под руководством културно-просветних одбора спроводила у свим јединицама НОВ и ПОЈ.

Ослобођењем источних крајева Југославије у јесен 1944. и културно-просветна активност на тим територијама добила је у ширини и у интензитету. Томе је, поред осталог, у знатној мери допринело и дуже задржавање јединица НОВ на једној територији (ради одмора, попуне, обуке или слично). Посебно су повољнији услови позитивно утицали на уметнички ниво програма, који су за јавне наступе темељније и дуже припремани, а постојало је више стручних кадрова који су израсли у културно-просветним активностима у јединицама или су долазили у НОВ из ослобођених градова. У тим условима омладина из војске имала је више времена и могућности да заједно са омладином с терена припрема и изводи приредбе и да младим на терену пружи већу помоћ у организовању хорова, дилетантских група, у учењу нових песама. У циљу постизања што бољих резултата на културно-просветном плану, јединице су се између себе такмичиле. Тако су се чете и батаљони Шесте црногорске ударне бригаде такмичили „која ће јединица дати више приредби за народ и војску“, а Девета црногорска ударна бригада у периоду такмичења од 20. октобра до 5. новембра 1944. дала је 15 приредби (за народ и омладину на терену 10 приредби и веселих вечери). Према наведеном извештају Осме српске бригаде, батаљони ове јединице одржали су крајем 1944. више приредби како следи 1. батаљон у Рашкој четири приредбе са различитим програмом; 4. батаљон једну, такође у Рашкој; 3. батаљон је дао једну у Рашкој, а једну у селу Точилову код Сјенице; 2. батаљон је дао једну приредбу у Новом Пазару и једну заједно са 3. батаљоном, такође у Новом Пазару.³³ На терену срезова: Јаша Томић, Кикинда, Вршац и Панчево чланови Скоја и омладина из Друге војвођанске бригаде Корпуса народне одбране одржали су приредбе заједно са омладином са терена, учествовали на омладинским конференцијама на терену и пружали помоћ омладини у организовању хорова и припремању програма за приредбе.³⁴ Успеле приредбе за станоничтво давали су и омладинци из Једенаесте бригаде Двадесет четврте дивизије и Девете бригаде Двадесет треће дивизије, а сав приход са тих приредби упућиван је као помоћ за пострадале крајеве.³⁵ Исту или сличну културно-просветну актив-

³² АИИ Титоград, инв. бр. 1211/VI 5а — 9; инв. бр. 12. 118, IV 5а — 12; инв. бр. 12. 119/VI 5а — 13/44 Извештај секретара Бригадног комитета Скоја Шесте црногорске ударне бригаде Будислава Шошкића од 16. новембра 1944. и извешта Бригадног комитета Скоја Девете црногорске ударне бригаде од 21. и 22. новембра 1944.

³³ АРП, Фонд ЦК Скоја, бр. 247.

³⁴ АРП, Фонд ЦК Скоја, бр. 15, Извештај Бригадног комитета Скоја Централном комитету Скоја од 16. јануара 1945. године.

³⁵ АРП, Фонд ЦК Скоја, бр. 18 и 27, Извештај бригадних комитета Скоја од 17. јануара и 1. фебруара 1945. године.

ност спроводили су борци свих јединица НОВ за све време НОР-а и социјалистичке револуције, чиме су дали значајан допринос просвећивању народа и омладине, подизању њихове свести и развизању код њих љубави и привржености према НОВ и циљевима НОП-а, који су успешно остваривани под руководством КПЈ.

Као што се види, Ској и омладина из НОВ и ПОЈ, радом на терену, за све време НОР-а и социјалистичке револуције, и поред борби и других војних обавеза, знатно су допринели развоју и активности организација Скоја и УСАОЈ-а на терену, повећавању војске и народа, стварању ширењу и јачању њиховог јединства, међусобне сарадње и узајамне помоћи, која је била стална, а посебно у тешким приликама. Како су се у војним јединицама налазиле најпрогресивније и најборбеније снаге тадашњег југословенског друштва, посебно у првим годинама НОР-а и социјалистичке револуције, оне су одиграле значајну улогу у ширењу идеја ослободилачке борбе и биле су они војно-политички колективи који су захваљујући активностима чланова КПЈ, Скоја и војно-политичких руководиоца стварали жаришта НОР-а у местима и крајевима где их до њиховог доласка није било. Војне јединице су одиграле посебно значајну улогу у ширењу народноослободилачке борбе и идеја научног социјализма. Захваљујући њима, визија новог друштва продираше и у најзабаченија места од Ђевђелије до Триглава. Као покретне јединице, чете, батаљони и бригаде НОВ и ПОЈ били су пропагатори и носиоци братства и јединства народа Југославије у најтежем периоду њихове историје. Пошто се у јединицама НОВ и ПОЈ од јесени 1941. па до коначног ослобођења Југославије у већини налазила омладина (на крају НОР-а око 600 хиљада), може се слободно рећи да је она била она снага која је под руководством КПЈ и Скоја брзо схватала и прихватала идеје и стремљења НОП-а, усвајала их и борила се с младалачким жаром и одушевљењем за њихово реализовање и унутар оружаних снага НОП-а и међу становништвом на терену. Посебно су у томе предњачили чланови КПЈ.